

РОЗДІЛ IV СХІДНІ МОВИ

УДК 81'366=512,161

Михайлова Є. В.

ПРИКМЕТНИКИ ВИЗНАЧЕНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена лексичному класу прикметників у сучасній турецькій мові, зокрема прикметникам визначеної лексичної семантики. У статті досліджуються якісні та відносні прикметники, подаються їхні морфемні структури. Також у дослідженні аналізуються характерні риси прикметників визначеної лексичної семантики, дається їх класифікація.

Ключові слова: прикметник, якісні прикметники, відносні прикметники, діеприкметник, числівник, словотвірна модель.

Михайлова Е. В. Имена прилагательные определенной лексической семантики в современном турецком языке. – Статья.

Статья посвящена лексическому классу прилагательных в современном турецком языке, в частности прилагательным определенной лексической семантики. В статье исследуются качественные и относительные прилагательные, подаются их морфемные структуры. Также в исследовании анализируются характерные черты прилагательных определенной лексической семантики, дается их классификация.

Ключевые слова: прилагательное, качественные прилагательные, относительные прилагательные, причастия, числительное, словообразовательная модель.

Mykhaylova E. V. Adjectives of certain lexical semantics in the modern Turkish language. – Article.

The article is devoted to the lexical class of adjectives in modern Turkish language, including adjectives certain lexical semantics. The article deals with the qualitative and relative adjectives, their morphemic structure are given. Also, the study determined the characteristics of adjectives certain lexical semantics, their classification.

Key words: adjective, qualitative adjectives, relative adjectives, participle, numeral, derivational model.

У тюркології визначення критеріїв поділу прикметників на якісні та відносні є дискусійним питанням. На думку деяких учених, для того щоб відрізнити якісний прикметник від відносного достатньо врахувати їхні семантичні особливості [1, с. 110]. Інші вчені вважають, що розряди прикметників відрізняються один від одного за своєю морфологічною структурою: якісні прикметники є непохідними, а відносні – похідними [4, с. 302]. Відсутність єдиного загальноприйнятого критерію у визначенні якісних і відносних прикметників приводить до того, що один і той самий прикметник може бути визначений і як якісний, і як відносний, а також до того, що в похідних відносних прикметників з'являються ступені порівняння.

Т.Х. Ходжаєв [4, с. 303] слушно зауважує, що у визначенні якісної та відносної семантики прикметника не можна керуватися критерієм словотвірної похідності прикметників, оскільки якісні прикметники можуть бути як непохідними, так і похідними, а відносні тільки похідними.

Отже, беззаперечно, диференційною ознакою у визначенні якісних і відносних прикметників є особливості семантики, названої прикметником ознаки.

Традиційно семантика якісних і відносних прикметників визначається їх здатністю виражати / не виражати інтенсивність названої ознаки:

1) якісні прикметники називають ознаки предметів, які є перемінними, тобто такими, що можуть виявлятися з різною інтенсивністю у різних предметах або в різний час (*eski /старий/ -> daha eski /старіший/, eskicik /старенький/*);

2) відносні прикметники називають ознаки предметів, які є постійними, тобто такими, що не можуть виявлятися різною мірою на шкалі інтенсивності (*ormanlı /лісовий/, dünkü /вчорашній/, evcil /домашній/ тощо*).

Проте такий принцип диференціації спрацьовує не завжди, оскільки серед якісних прикметників трапляються слова, які не можуть градувати названу ознаку на шкалі інтенсивності вияву, наприклад *çıplak /голий/, dilsiz /німий/ та ін.*

У визначенні характеру ознаки (якісна/відносна) неодмінно потрібно врахувати особливості ономазіологічного зв'язку ознаки з означуваним предметом (особою). Якісні прикметники позначають ознаки, які осмислюються як безпосередньо притаманні об'єктам дійсності, тобто невіддільні від самого предмета, наприклад: *sarı çiçek /жовта квітка/, güzel şarkı /гарна пісня/, acı biber /гострий перець/, uzun yol /довга дорога/, hoş görüntü /приємний вигляд/, boş kutu /порожня коробка/, yeşil yaprak /зелений листок/, çalışkan öğrenci /працьовитий учень/.*

Відносні прикметники називають ознаки предметів, які осмислюються як ознаки віддільні, опо-

середковані, притаманні означуванню об'єктам дійсності на основі різноманітних відношень означуваного предмета з іншим явищем дійсності (предметом, дією, часом, місцем). Формування номінативного аспекту відносних прикметників за такими відношеннями дає підстави розглядати їхню семантику як результат синтаксичної деривації й описувати їхні значення за допомогою паралельних синтаксичних конструкцій, наприклад: *köy-lü yol* /сільська дорога = дорога, що знаходиться в селі/, *dün-kü dergi* /вчорашній журнал = журнал, що вийшов учора/, *bilim-sel yöntem* /науковий підхід = підхід, що використовується в науці/.

Якісні прикметники називають якісну ознаку предметів і можуть бути непохідними та похідними. Якісні прикметники називають ознаку предмета за: 1) кольором: *mavi* /синій/, *sarı* /жовтий/, *kırmızı* /червоний/, *yeşil* /зелений/, *gri yeşil* /сіро-зелений/, *beyaz* /білий/; 2) розміром: *geniş* /широкий/, *uzun* /довгий/, *dar* /вузький/, *kısa* /короткий/, *ince* /тонкий/, *kalın* /товстий/; 3) вагою: *ağır* /важкий/, *hafif* /легкий/; 4) зовнішніми характеристиками: *yuvurlak* /круглий/, *düz* /рівний/; 5) смаком: *acı* /гострий/, *taze* /свіжий/, *lezzetli* /смачний/, *ekşi* /кислий/, *tuzlu* /солоний/, *tatlı* /солодкий/; 6) фізичними властивостями, що сприймаються органами чуття: *soğuk* /холодний/, *sıcak* /гарячий/, *kokulu* /запахний/, *kokmuş* /смердючий/; 7) фізіологічними особливостями: *kör* /сліпий/, *sağır* /глухий/, *kel* /лисий/; 8) психічними властивостями характеру: *öfkeli* /сердитий/, *üzgün* /сумний/, *zeki* /розумний/, *saldırgan* /агресивний/, *sakin* /спокійний/.

Семантика якісних прикметників відрізняє їх від інших, оскільки вона може градуватися за інтенсивністю вияву більшою або меншою мірою. Інтенсивність ознаки може виражатися:

1) морфологічно: утворення ступенів вияву ознаки за допомогою аналітичних форм (*acı* /гострий/ – *daha acı* /гостріший/ – *en acı* /найгостріший/);

2) синтаксично: сполучуваність із кількісно-означальними прислівниками (*çok acı* /зовсім холодний/, *hemen acı* /майже жовтий/);

3) словотвірними засобами: утворення дериватів з експресивною оцінкою та інтенсивністю вияву ознаки (*ince* /тонкий/ → *ince-sik* /тоненький/; *beyaz* /білий/ → *beyaz-ımsı* /білуватий/) або редулькованих форм зі значенням інтенсивної ознаки (*sarı-sarı* /жовтий-жовтий/, *bem-beyaz* /білий-білий/).

Характерною властивістю якісних прикметників є також здатність їх вступати в антонімічні відношення: *neşeli* /радісний/ – *üzgün* /сумний/; *soğuk* /холодний/ – *sıcak* /гарячий/; *zengin* /багатий/ – *fakir* /бідний/.

Від якісних прикметників можна утворити іменники з абстрактним значенням за допомогою додавання іменникових афіксів: *cesur* /хоробрий/

→ *cesur-luk* /хоробрість/; *güzel* /красивий/ → *güzel-lik* /краса/, *uzun* /довгий/ → *uzun-luk* /довжина/.

Лексичний корпус якісних прикметників турецької мови різноманітний за своїми етимологічними та словотвірними особливостями. До якісних прикметників належать найдавніші етимологічно непохідні прикметники: (*mavi* /синій/, *uzun* /довгий/, *güzel* /гарний/ та ін.). Ці прикметники формують ядро прикметникового класу слів. Ядровими прикметниками також є похідні прикметники зі значенням інтенсивності та суб'єктивно-експресивної оцінки ознаки, названої мотивувальним непохідним прикметником: (*bem-beyaz* /дуже білий/, *tas-mavi* /дуже синій/, *acı-msı* /гіркуватий/, *dar-acık* /вузький/, *ekşi-mtrak* /кислуватий/ та ін.).

Численну групу якісних прикметників становлять деривати від інших частин мови, які називають якісну ознаку. Такі прикметники належать до периферії прикметникової лексики.

Якісні прикметники-деривати групуються за характерними словотвірними категоріями, що об'єднують різні словотвірні моделі.

Словотвірна категорія емоційно-нейтральної безінтенсивної ознаки представлена такими словотвірними моделями:

– **відіменникові деривати:**

ТО (іменник) + Аф (-lı / -li / -lu / -lü): *hız* /швидкість/ → *hız-lı* /швидкий/, *tuz* /сіль/ → *tuz-lu* /солоний/, *güç* /сила/ → *güç-lü* /сильний/; **ТО (іменник) + Аф (-sıl / -sil / -sul / -sül):** *var* /майно/ → *var-sıl* /заможний/, *yok* /відсутність/ → *yok-sul* /бідний/;

– **віддієслівні деривати:**

ТО (основа дієслова) + Аф (-nç / -nç / -inç / -unç / -ünç): *kork-mak* /боятися/ → *kork-unç* /страшний/, *iğre-mek* /гидувати/ → *iğre-nç* /гидотний/, *gül-mek* /сміятися/ → *gül-ünç* /смішний/;

ТО (основа дієслова) + Аф (-gaç / -geç / -kaç / -keç): *utan-mak* /соромитися/ → *utan-gaç* /сором'язливий/, *ışın-mek* /лінуватися/ → *ışın-geç* /ледачий/, *kıs-mak* /тиснути/ → *kıs-kaç* /тісний/.

Словотвірна категорія інтенсивної ознаки різних ступенів вияву представлена такими словотвірними моделями:

– **відприкметникові деривати:**

ТО (прикметник) + Аф (-cak / -cek / -çak / -çek): *çabuk* /швидкий/ → *çabu-cak* /швидкий/, *sert* /твердий/ → *sert-çek* /твердий/;

ТО (прикметник) + Аф (-ımtırak / -imtrak / -umtrak / -imtrak): *yeşil* /зелений/ → *yeşil-imtrak* /зеленуватий/, *beyaz* /білий/ → *beyaz-umtrak* /білуватий/;

ТО (прикметник) + Аф (-ımsı / -ımsı / -ımsu / -ümsü / -msı / -msı / -msu / -msü): *mavi* /синій/ → *mavi-ımsı* /синюватий/, *tuzlu* /солоний/ → *tuzlu-msu* /солонуватий/, *acı* /гострий/ → *acı-ımsı* /гоструватий/.

Словотвірна категорія інтенсивної ознаки із суб'єктивною оцінкою якості представлена такими словотвірними моделями:

– відприкметникові деривати:

ТО (прикметник) + Аф (-са / -се / -ца / -çe): *uzun* /довгий/ → *uzun-sa* /довгенький, трошки довгий/, *güzel* /гарний/ → *güzel-se* /гарненький, трошки гарний/;

ТО (прикметник) + Аф (-cık / -cik / -cuk / -cük / -çık / -çik / -çuk / -çük): *ince* /тонкий/ → *ince-cık* /тонесенький/, *küçük* /малий/ → *küçük-cük* /малесенький/, *hoş* /приємний/ → *hoş-çuk* /приємненький/.

Крім лексичних, номінативних і словотвірних особливостей, якісні прикметники характеризуються граматичними ознаками, які протиставляють їх відносним прикметникам.

Системне об'єднання ступенеформ якісних прикметників утворює формозмінну парадигму якісної прикметникової лексеми, що об'єднує три прикметникові форми, одна з яких синтетична (нульовий ступінь вияву ознаки), а дві аналітичні (вищий та найвищий ступені порівняння): *yüksek* /високий/ → *en yüksek* / *en az yüksek* – /найбільш / найменш високий/.

Більшість якісних прикметників можуть реалізувати атрибутивні відношення у реченні у двох синтаксичних функціях: безпосереднього (**Zor yıllardan sonra artık aydınlık günler geliyor** /Після важких років настають світлі дні/ (6, с. 46)) та опосередкованого означення (**Çocuklarımız günleri daha güzel yaşacak** /Наші діти будуть проводити свої дні ще краще/ [6, с. 47]; **Dikatli okunan makale olayı açıkladı** /Уважно прочитана замітка прояснила ситуацію/ [7, с. 123]).

Функцію опосередкованого означення не можуть виконувати якісні прикметники на позначення: 1) кольорів (*ak* /білий/, *kara* /чорний/, *tavi* /синій/, *sarı* /жовтий/ та ін.); 2) мастей тварин (*siyah* /вороний/, *kestane* /гнідий/); 3) зовнішніх (фізичних і тілесних) ознак (*sağır* /глухий/, *kör* /сліпий/, *şişman* /товстий/, *küçük* /маленький/, *büyük* /великий/); 4) фізіологічних або фізичних станів (*aç* /голодний/, *eski* /старий/); 5) соціальних станів (*yoksul* /бідний/, *zengin* /багатий/).

Натомість відносні прикметники не виступають у препозиції до дієслова та виражають ознаку тільки в приіменниковій означальній препозиції.

Відносні прикметники називають ознаку предмета через відношення/зв'язки з іншими предметами (істотами або неістотами) та явищами дійсності: 1) за відношенням до матеріалу: *altın* /золотий/, *taşlı* /кам'яний/, *gümüş* /срібний/, *demir* /залізний/; 2) за відношенням до часу: *dünkü* /вчорашній/, *yarınki* /завтрашній/, *akşamki* /вечірній/, *sabahki* /вранішній/; 3) за відношення до простору: *ormandaki* /лісовий/, *Paris'teki* /паризький/; 4) за відношенням до дії: *üçüncü* /пральний/,

öfkeli /сварливий/, *kıskanç* /ревнивий/, *temizleyici* /очисний/; 5) за належністю особі: *babanınki* /батьків/, *kardeşinki* /сестрин/, *anneninki* /мамин/; 6) за порядком лічби: *birinci ders* /перший урок/, *ikinci salon* /другий зал/, *otuz birinci daire* /тридцять перша квартира/, *beşinci kat* /п'ятій поверх/; 7) за дією з урахуванням суб'єктно-об'єктних відношень предмета до дії: *yıkılan giyim* /випраний одяг/ (одяг, який випрали), *kurutulmuş meyve* /засушені фрукти/ (фрукти, які засушили), *korkan erkek* /наляканий хлопець/ (хлопець, якого налякали), *temizleyen sıvı* /миючий розчин/ (розчин, який миє) тощо.

Лексико-граматичний розряд відносних прикметників відрізняється від якісних за семантичними та граматичними ознаками. На відміну від якісних прикметників, відносні прикметники не можуть виражати ознаки більшою або меншою мірою та не утворюють аналітичних ступенеформ; не утворюють дериватів з експресивною та інтенсивною оцінкою; не вступають в антонімічні відношення; не виконують синтаксичної функції опосередкованого означення.

Характерною ознакою відносних прикметників є їх словотвірна похідність. Традиційно в тюркології вважається, що відносні прикметники – це лише морфологічні деривати, утворені за допомогою словотвірних суфіксів. У дослідженні відносними прикметниками вважаються також деривати, утворені на основі конверсії речовинно-матеріальних іменників, що набули семантичного рівня транспозиції: *süt lapası* /молочна каша/, *taş köprü* /кам'яний міст/. Такі прикметники не марковані спеціальними словотвірними афіксами, що вказують на відносну ознаку, але речовини/матеріали, названі цими словами, категорійно осмислюються як ознаки, що підтверджується переносним вживанням цих прикметників як якісних: *süt rengi* /молочний колір/, *taş sanı* /кам'яна душа/.

Такі прикметники становлять дуже обмежену лексичну групу відносних прикметників, тому основний лексичний корпус відносних прикметників представляють морфологічні деривати: *bilim-sel* /науковий/ ← *bil-mek* /знати/, *tarih-sel* /історичний/ ← *tarih* /історія/, *ak-ar* /проточний/ ← *ak-mak* /текти/, *babanın-ki* /батьків/ ← *baba* /батько/, *üç-üncü* /третій/ ← *üç* /три/, *alış-kan* /звичний/ ← *alış-mak* /звикати/, *aç-ık* /відкритий/ ← *aç-mak* /відкривати/, *ev-cil* /свійський/ ← *ev* /дім/.

Відносні прикметники належать до семантичної периферії прикметникового класу слів, що зумовлено похідністю їхньої семантики від слів інших частин мови.

Відносні прикметники називають ознаки, які можна чітко типізувати за різновидами відношень між предметами, явищами і діями. На цій підставі в межах лексико-граматичного розряду відносних

прикметників можна визначити чотири лексико-граматичні групи: власне відносні, порядково-відносні, дієприкметники, присвійно-відносні.

1) **власне відносні** (nasıl? hangi?) називають ознаки предметів, які встановлюються за відношенням до інших предметів, явищ, понять, дій: *köylü /сільський/, diinkü /вчорашній/, aralıksız /безперервний/;*

2) **порядково-відносні** (kaçıncı?) називають ознаки предметів за порядково-кількісними відношеннями до інших предметів: *yedinci kat /сьомий поверх/, bininci müşteri /тисячний відвідувач/, on üçüncü kitap /тринадцятий том/, üçüncü bölüm /третій розділ/;*

3) **дієприкметники** (nasıl? hangi?) називають ознаки предмета за дією з урахуванням суб'єктно-об'єктних атрибутивних відношень: *ütülenmiş giyim /випрасуваний одяг/, kurumuş meyve /засушені фрукти/, karkap çocuk /налякана дитина/, yıkanmış bulaşık /вмитий посуд/, boyanmış duvar /пофарбована стіна/, çalışan araç /працюючий механізм/, uzan cihaz /пишучий пристрій/, akar su /вода, яка тече/;*

4) **присвійно-відносні** (kiminki?) називають ознаки предметів за їх належністю істотам-людям, рідше-тваринам: *Gültekin'in ki /Гюльтенкінів/, annenin ki /мамин/, halanın ki /тітчин/, köpeğinki /собачий/.*

Власне відносні прикметники (nasıl? hangi?), що називають ознаки предметів, які встановлюються за відношенням до інших предметів, явищ, понять, дій, становлять найчисельнішу групу, що постійно поповнюється новою лексикою. За продуктивними словотвірними моделями утворюються відіменникові, відчислівникові та віддієслівні деривати. Малопродуктивними є словотвірні моделі, твірними основами яких виступають прислівники.

Порядково-відносні прикметники (kaçıncı?) називають ознаки предметів за порядково-кількісними відношеннями до інших предметів і утворюють велику групу похідних прикметників, за винятком слова *ilk /перший/*, яке є непохідним. Порядково-відносні прикметники утворюються від кількісних числівників афіксальним способом.

Дієприкметники. Особливу групу відносних прикметників формують дієприкметники (nasıl? hangi?), що називають ознаку предмета за відношенням до дії. Відносна ознака, виражена дієприкметниками, виокремлює їх із розряду власне відносних прикметникових вербативів за особливою ад'єктивною семантикою, що утворилася в результаті морфолого-синтаксичної транспозиції дієслова-присудка в трансформації предикативної структури простого речення в атрибутивну структуру дієприкметникового словосполучення, у якому дієприкметник виступає означальним словом до означуваного іменника/займенника.

Дієприкметник – це прикметниковий вербатив, який синтезує ознаки дієслова та прикметника. З дієслівних ознак у дієприкметнику актуалізується

лексико-граматичне значення аспекту, натомість дієслівні граматичні значення стану, способу та часу повністю лексикалізуються. Визначальною прикметниковою ознакою дієприкметника є його особливі атрибутивно-предикативні синтаксичні відношення до означуваного слова та до речення в цілому як предикативної одиниці у поліпредикативному простому реченні. Ці відношення дієприкметник реалізує у функції препозитивного означення до іменника.

Активні та пасивні дієприкметники морфологічно оформлені спеціальними часовими афіксами, які виражають лексикалізовану часову ознаку, що вказує в реченні на відношення одночасності, попередності, наступності дієприкметникової ознаки стосовно дії-присудка в поліпредикативному простому реченні. Лексикалізація часової ознаки зумовлена атрибутивними відношеннями дієприкметника, сформованими на основі транспозиції дієслова-присудка у функцію означення.

Морфемна будова активних дієприкметників на -acak, -mış, -ag та пасивних на -asağ-ı відображає морфолого-синтаксичну транспозицію фінітних дієслів відповідних дієслівних часів у дієприкметник, оскільки дієприкметники на -acak, -mış, -ag, -asağ-ı виступають граматичними омонімами з відповідними фінітними часовими формами третьої особи однини. Наприклад, *Oğlan şarkı söyle-r-ø /Хлопець співає/ – Şarkı söyle-r oğlan yolda yürüdü /Співаючий хлопець ішов по дорозі/.* Дієслово теперішнього-майбутнього часу, у якому суфікс -r виражає часову граему, а афікс -ø – третю особу однини, потрапляючи в атрибутивну позицію, стає морфолого-синтаксичним транспозитом – відбувається морфологічна ад'єктивізація й утворюється дієприкметник. У дієприкметнику нейтралізується граматичне значення абсолютного теперішнього-майбутнього часу, а суфікс -r виражає відносне часове значення – атрибутивну постійну ознаку, яка перебуває у площині минулого часу дієслова-присудка (*yürüdü*) поліпредикативного простого речення. Таким чином, семантика суфікса -r- та його структурні відношення в морфологічній системі турецької мови змінюються:

1) у морфемній структурі дієслівної словоформи *söyle-r-ø* цей суфікс виражає граему теперішнього-майбутнього часу та за функцією в морфологічній системі є словозмінним;

2) у морфемній структурі дієприкметника *söyle-r* цей суфікс виражає словотвірне значення «ознака за дією, названою твірною основою мотивувального дієслова» і за функцією в морфологічній системі має статус словотвірного афікса, який утворює нове слово – дієприкметник (*söyle-mek /говорити/ → söyle-r /той, що говорить/ рос. говорящий/.*

Утворення дієприкметників на -acak (-asağ-ı), -mış, -ag можна пояснити двома способами: як

морфолого-синтаксичну транспозицію відповідних фінітних часових форм третьої особи однини або як морфологічні деривати, утворені за допомогою морфологічного способу словотвору; словотвірна модель: *TO* (інфінітива) + словотвірний афікс. У першому випадку транспозиційний характер дієприкметникової семантики відображає функціонально-граматичні структурні відношення в синтаксичній системі турецької мови. У другому – структурні відношення дієприкметників у морфологічній системі турецької мови.

Етимологічно дієприкметники та фінітні форми дієслова сформувалися на базі віддієслівних імен (точніше, слів із дієслівними коренями), які в праалтайський період не мали категорійних граматичних ознак іменника, але могли виступати у значенні іменника чи прикметника залежно від контексту. «Така точка зору відображає позицію ряду вчених про первинну недиференційованість у тюркських мовах імені та дієслова. Ототожнення іменних і дієслівних груп на різних етапах розвитку тюркських мов знайшло найбільш яскраве відображення у працях Дж. Дені (1921), К. Грьонбека (1940)» [3, с. 444]. У пізніший період «відбувся процес лексичного і граматичного переосмислення дієприкметників, дієприслівників у *verbum finitum* – коли уже існували граматичні категорії іменника та дієслова» [3, с. 445].

Проте, як зазначають Е.Р. Тенішев [3], Б.О. Серебренніков [2], в епоху ранньотюркського прамовного періоду дієприкметники нічим не відрізнялися від віддієслівних прикметників (прикметників із дієслівними коренями), оскільки позначали будь-яку властивість дії, наприклад результат дії, який міг однаково стосуватися і минулого часу, і теперішнього часу.

«Така особливість давніх віддієслівних прикметників створювала надзвичайно сприятливі можливості для їх семантичного розширення. Якесь частини їх зберегла своє первинне значення результативності дії, інша субстантивувалася й утворила віддієслівні іменники: *kesik* /відрізаний/ перетворювалось в 'кусок або частина чогось'; *bozuk* /зіпсований/ – 'недолік, вада'» [3, с. 445]. На більш пізньому етапі віддієслівні прикметники набувають ознак дієприкметників, оскільки «з'являються спеціальні дієприкметники теперішнього, минулого і майбутнього часів <...> і визначена часова спеціалізація дієприкметників починає набувати переваги» [3, с. 448].

Таким чином, віддієслівні прикметники (атрибути з дієслівними коренями) стали етимологічною базою для утворення трьох граматичних класів слів: віддієслівних іменників, дієприкметників і фінітних часових форм. Причому одні правдієслівні прикметники мали атрибутивну та предикативну реалізацію в реченні, що зумовило виникнення фінітних часових форм і дієприкметників з

омонімічними афіксами *-acak* (-асаґ-1), *-miş*, *-(1)g*; а інші правдієслівні прикметники реалізувалися тільки в атрибутивній функції, що в сучасній турецькій мові виявлено в дієприкметниках на *-dik* (-діґ-1), *-an*, які не мають корелятивних фінітних часових форм.

Отже, ад'єктивна категорійна семантика виражається в морфемній структурі дієприкметників спеціальними словотвірними афіксами, які диференціюють дієприкметники за становою атрибутивно-функціональною семантикою на станові функціонально-граматичні розряди та за часовою лексичною семантикою на лексико-морфологічні типи.

Присвійно-відносні прикметники виражають семантику універсальної мовної категорії посесивності (лат. *possessivus*), яка вказує на належність чогось особі та властива дієсловам, іменникам, прикметникам і займенникам. Прикметники цієї лексико-граматичної групи виражають семантику ознаки за належністю чогось особі або тварині.

Присвійно-відносні прикметники є похідними та утворюються за словотвірною моделлю ***TO* (іменник у формі родового відмінка) + словотвірний афікс -ki**: *Ahmet'in-ki* /Ахметів/, *babanın-ki* /батьків/, *annenin-ki* /мамин/, *amcanın-ki* /дядьків/, *teyzenin-ki* /тітчин/, *kedinin-ki* /котячий/, *köpeğinin-ki* /собачий/. Наприклад: *Bu akşamda Mehmet'in ki akrabalarla buluşmanız olanaksız* /Цього вечора ми не зможемо зустрітись із Мехметовими родичами/ [5, с. 320].

Реалізуючись у різноманітних контекстах, прикметники можуть уживатися в переносному значенні, що зумовлює їх перехід з одного лексико-граматичного розряду в інший.

Отже, лексичний корпус прикметника об'єднує ад'єктивну лексику, яка структурується за способом референції на два семантичні типи – прикметники визначеної семантики та прикметники узагальнено-вказівної семантики (займенникові прикметники), а в межах цих семантичних типів прикметники за характерними лексичними, словотвірними та морфологічними ознаками диференціюються на лексико-граматичні розряди:

1) прикметники визначеної семантики: якісні та відносні (власне відносні, порядково-відносні, дієприкметники, присвійно-відносні);

2) прикметники узагальнено-вказівної семантики: присвійні, вказівні, ототожнювальні, означальні, питальні, неозначені.

Якісні прикметники позначають ознаки, які осмислюються як безпосередньо притаманні об'єктам дійсності, тобто невіддільні від самого предмета – носія ознаки, і можуть бути непохідними та похідними. Характерною ознакою якісних прикметників є їхня здатність виражати інтенсивність ознаки різними способами.

Відносні прикметники називають ознаки предметів, які осмислюються як ознаки віддільні, опосередковані, притаманні означуваним об'єктам дійсності на основі різноманітних відношень оз-

начуваного предмета з іншим явищем дійсності. Характерною ознакою відносних прикметників є їх словотвірна похідність, що зумовлює їх семантичну периферійність.

Література

1. Мирзаев М. Узбек тили / М. Мирзаев, С. Усманов, И. Расулев. – Ташкент, 1962. – с. 175.
2. Серебренников Б.А. К проблеме происхождения притяжательных суффиксов в тюркских и уральских языках / Б.А. Серебренников // Фонетика. Фонология. Грамматика. – М. : Наука, 1971. – С. 277–282.
3. Тенишев Э.Р. Сравнительная историческая грамматика тюркских языков. Морфология / Э.Р. Тенишев. – М. : Наука, 1988. – 560 с.
4. Ходжаев Т.Х. О дифференциальных признаках прилагательных в тюркских языках / Т.Х. Ходжаев, Р.К. Кунгулов // Вопросы теории частей речи на материале языков различных типов. – 1968. – С. 301–306.

Джерела ілюстративного матеріалу

5. Dayıođlu G. Kıyamet Çiçekleri / G. Dayıođlu. – İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2006. – 334 s.
6. Gürpınar H.R. Acı Gülüş / H.R. Gürpınar. – Ankara: Özgür Yayınları, 2001. – 394 s.
7. Işınso E. Kaf Dađının Ardından / Emine Işınso. – İstanbul: Ötüken, 1991. – 319 s.